

JOSEPH RATZINGER (XVI. BENEDEK)

John Henry Newman – az Egyház egyik nagy tanítója

Előreláthatólag 2010. szeptember 19-én XVI. Benedek pápa nagy-britanniai látogatása utolsó napján boldoggá avatja Newman bíborost (1801–1890) Coventryben. Különleges eseménynek számít, hogy a Szentatya személyesen vezeti majd a szertartást, hiszen az utóbbi években már – épp az ő kezdeményezésére – az illetékes helyi egyház vezetője szokta végezni, egy pápai küldött jelenlétében. Ám, mint ismeretes, Benedek pápa különösképpen tiszteli Newman bíborost, aki 1845-ben az anglikán egyházból a Katolikus Egyházhoz csatlakozott. Ennek alkalmából tesszük közzé Joseph Ratzinger – akkor még bíboros – rövid előadását, amelyet 1990-ben Newman halálának századik évfordulóján a „Newman Barátainak Központja” által szervezett szimpóziumon tartott Rómában.

E Newman-szimpózium harmadik s egyben utolsó napját arra szenteljük, hogy megvizsgáljuk Newman alakjának és életművének a hatását, előbb a saját korában – száz évvel ezelőtt –, aztán pedig a mai teológiában. Nem érzem magam illetékesnek, hogy John Henry Newmannek akár az alakjáról, akár az életművéről beszéljek, de talán érdekes lehet, ha röviden elmondom, hogyan találkoztam én magam Newmannel. Ez ugyanis visszatükröz valamit abból, hogy mennyire időszerű ez a nagy angol teológus korunk szellemi és spirituális közegében.

Amikor 1946-ban elkezdhettem teológiai tanulmányaimat a freisingi egyházmegyének a háborús megpróbáltatások után végre újra megnyílt szemináriumában, csoportunk prefektusának éppen egy olyan idősebb szeminaristát jelöltek ki, Alfred Läßlét, aki már a háború kitörése előtt elkezdett dolgozni doktori disszertációján Newman lelkiismeretre vonatkozó tanításáról. Katonai szolgálatának évei alatt sem feledkezett meg a témájáról, de akkor új lelkesedéssel és erőbedobással kezdett újra foglalkozni vele. Kezdetől fogva személyes barátság kötött össze bennünket, melynek középpontjában nagy filozófiai és teológiai kérdések álltak. Magától értődően Newman állandóan jelen volt eszmecsereinkben. Alfred Läßle 1952-ben tette közzé disszertációját *Der Einzelne*

in der Kirche [Az egyén az Egyházban] címmel. Sajnos az ígért második kötet azonban azóta sem jelent meg.

Akkor Newman lelkiismeretről szóló tanítása lett számunkra annak a teológiai perszonalizmusnak a megalapozása, amely igen lenyűgözött mindnyájunkat. Emberképünket és egyházfelfogásunkat is egészen meghatározta ez a kiindulópont. Megtapasztaltuk egy totalitárius párt követelését, amely a történelem beteljesedéseként fogta fel magát, és tagadta az egyén lelkiismeretét. Vezetői közül az egyik, Hermann Göring azt mondta: „Nekem nincs lelkiismeretem. Az én lelkiismeretem Adolf Hitler.”¹ Az emberiség iszonyatos pusztítása, mely ebből következett, ott volt a szemünk előtt. Így számunkra felszabadító és lényeges volt tudni, hogy az Egyház „mi”-je nem a lelkiismeret eltörlésén nyugszik, hanem épp ellenkezőleg: csak a lelkiismeretből kiindulva bontakozhat ki. Éppen azért, mivel Newman az ember létezését a lelkiismeretből kiindulva, vagyis Isten és a lélek közötti kapcsolatból kiindulva magyarázta, az is világos volt, hogy ez a perszonalizmus nem individualizmus, és hogy a lelkiismerethez kapcsolódás nem azt jelenti, hogy teret adunk az önkényességnek, hanem épp ellenkezőleg áll a dolog.

Newmantől megtanultuk megérteni a pápa primátusát: a lelkiismereti szabadság – így mondta nekünk Newman Norfolk hercegéhez intézett levelében – nem azonos az arra való joggal, hogy „felmentsük magunkat a lelkiismeret alól, ne törődjünk a Törvényhozóval és a Bíróval, és hogy függetlenné tegyük magunkat a nem látható kötelezettségektől”. Ily módon a lelkiismeret – a legigazibb jelentésében – a pápai tekintély alapja. Hiszen a pápa hatalma a kinyilatkoztatásból származik, amely kiegészíti a pusztán tökéletlenül megvilágosult természetes lelkiismeretet, „és [a pápai hatalom] létértelmét az erkölcsi törvény és a lelkiismeret melletti kiállás adja meg”.²

Talán nem is kell mondanom, hogy e tanítás a lelkiismeretről az Egyház és a világ későbbi fejlődésében egyre fontosabbá vált. Mind világosabban látom, hogy csak a bíboros életrajzával összefüggésben tárul fel teljes egészében, az ő életét pedig csak évszázada szellemi drámájának összefüggésében lehet megérteni. Newman éppen így szól hozzánk. Newman mint a lelkiismeret embere konvertita lett. A lelkiismeret volt az, ami az ősi kötelek és bizonyosságok közül a számára nehéz és szokatlan katolicizmus világába vezette. Ám a lelkiismeretnek ez az útja minden, csak nem önelégült szubjektivitás: ez az engedelmesség útja az objektív igazsághoz. Newman második lépése élethosszig tartó megtérésének útján ugyanis a szub-

¹ Idézi THEODOR SCHIEDER: *Hermann Rauschnings „Gespräche mit Hitler” als Geschichtsquelle*, Werstdeutscher Verlag, Opladen, 1972, 19.

² *Difficulties felt by Anglicans in Catholic Teaching II*, 250, 253.

jektivista-evangelikál álláspont feladása volt a kereszténységnek a dogma objektivitásán alapuló felfogása felé.³ Ebben az összefüggésben még mindig s különösképpen ma igen jelentékenynek találok egyik megfogalmazását az egyik korai, még anglikán korszakából való beszédéből. Az igazi kereszténység az engedelmisségben mutatkozik meg, s nem valamely lelkiállapoton keresztül. „Így a keresztény ember egész kötelessége és munkája erre a két tényezőre, a hitre és az engedelmisségre épül; »Jézusra tekint« (Zsid 2,9) [...] és az ő akarata szerint cselekszik. [...] Azt hiszem, ma az a veszély fenyeget bennünket, hogy e kettő közül egyiknek sem adunk kellő nyomtatékot. A hit tartalmára vonatkozó minden igaz és gondos megfontolást pusztán gyümölcstelen ortodoxiának, nyelvi szórszálhasogatásnak tartunk. [...] Következésképpen azon mérjük le vallásosságunkat, hogy megvan-e bennünk az úgynevezett spirituális lelkiállapot.”⁴ Ebben az összefüggésben fontossá vált számomra néhány mondat a *The Arians of the Fourth Century* [A negyedik századi ariánusok] című könyvből, amelyeket első olvasásra meglehetősen meglepőnek véltem: „[...] felismerni és elfogadni az alapelvet, amelyen [...] a béke alapszik a Szentírásban; alávetni magunkat az igazság követelményének, az igazságnak, mint elsődleges tekintélynek a politikai kérdésekben és a személyes cselekvésben; megérteni, hogy [...] az igazság buzgó keresése a keresztény erények sorában megelőzi a jóságot.”⁵ Engem mindig ismételten lenyűgöz ráeszmélni és megfontolni, hogy mennyire éppen így és csak így, vagyis az igazsághoz, az Istenhez való kötődés által kap a lelki ismeret értéket, méltóságot és erőt. Ebben az összefüggésben szeretnék még egy mondatot az *Apologia pro vita sua* című önéletrajzából is idézni, amely ellenkezőleg: a személy és az Egyház vonatkozásában mutatja meg e fogalom realizmusát: „Eleven mozgalmat nem bizottságok szerveznek.”⁶

Szeretnék egészen röviden visszatérni személyes élettörténetem fonalához. Amikor 1947-ben Münchenben tanultam, a fundamentális teológia akkori tanárában, Gottlieb Söhngenben, aki valódi teológiai mesteremmé vált, Newmannek egy tájékozott és lelkes követőjére találtam. Ő elmagyarázta nekünk Newman *Essay in Aid of a Grammar of Assent* [A hitbeli elfogadás nyelvtana] című művét s a val-

³ Ennek az útnak pontos bemutatásához vö. CHARLES STEPHEN DESSAIN: *John Henry Newman. Anwalt redlichen Glaubens*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1980; továbbá: GÜNTER BIEMER: *John Henry Newman (1801–1890). Leben und Werk*, Grünewald, Mainz, 1989.

⁴ *Parochial and Plain Sermons II*, 153sk.; vö. CHARLES STEPHEN DESSAIN: *John Henry Newman. Anwalt redlichen Glaubens*, i. m. 82.

⁵ *The Arians of the Fourth Century*, 244; vö. CHARLES STEPHEN DESSAIN: *John Henry Newman. Anwalt redlichen Glaubens*, i. m. 70.

⁶ *Apologia pro vita sua*, 39, magyarul: Európa, Budapest, 2001, 117. (Ford. Balázs Zoltán)

lási megismerés sajátos módját és bizonyossági formáját. Még mélyebben hatott rám az a tanulmány, amelyet Heinrich Fries a Khalkédóni Zsinat évfordulója alkalmából tett közzé: ebben betekintést kaptam Newmannek a keresztény tanfejlődésről szóló tanításába. Úgy vélem, hogy a lelkiismeretre vonatkozó tanítása mellett ez Newman döntő hozzájárulása a teológia megújításához.⁷ Ezzel kulcsot adott a kezünkbe, hogy a történelmi gondolkodást beépítsük a teológiába, vagy jobban mondva: megtanított arra, hogy történelmi módon gondolkodjunk a teológiában, és így felismerjük a hit identitását annak minden fejlődési formájában. Le kell mondanom arról, hogy e gondolatot most alaposabban kifejtssem. Úgy látom, hogy a modern teológia nem aknázza még ki kellőképpen Newman teológiai művét. Vannak még benne ígéretes lehetőségek, amelyeket meg lehetne ragadni s ki lehetne bontani. Most újfent csak utalni szeretnék e fogalom élettrajzi hátterére. Ismeretes, hogy a tanfejlődés eszméjének belátása nyitotta meg Newman előtt a katolicizmusba vezető utat. Ám itt nemcsak eszmék kibontakozásáról volt szó. A *development* [fejlődés] fogalmában Newman saját élete játszik szerepet. Úgy tűnik nekem, hogy ez tükröződik jól ismert kijelentésében: „az élet változás, a tökéletesség pedig a többszöri változások eredménye.”⁸ Newman egész életében megtérésben, alakulóban lévő ember volt, aki éppen így mindig önmaga maradt, és egyre jobban önmagává vált.

Itt eszembe jut Szent Ágoston alakja, aki oly sok mindenben hasonlít Newmanhez. Amikor megtért a cassiacumi kertben, Ágoston a megtérést még tisztelt mestere, Plótinosz és az újplatonista filozófusok sémája szerint képzelte el. Úgy gondolta, hogy bűnös múltját most már végérvényesen maga mögött hagyta, a megtért ember mostantól egészen új és a régitől különböző személlyé vált, további életútja pedig nem más, mint folytonos felfelé haladás, az istenközelség egyre tisztább magasságaiba emelkedés, valahogy úgy, ahogyan Nüsszai Szent Gergely fejtegeti a *Mózes életében*: „A súlyos testek, ha gurulni kezdenek a lejtőn lefelé, s megindulásuk után semmilyen akadályba nem ütköznek, egyre nagyobb sebességgel gördülnek lefelé [...]. Ezzel ellentétes az, amikor a lélek felfelé törekvő mozgása felgyorsul, a földi szenvedélyektől a magasságok felé veszi az irányt. [...] Önmaga fölé emelkedik [...], s mind magasabbra szárnyal.”⁹ Ágoston tényleges tapasztalata

⁷ HEINRICH FRIES: Die Dogmengeschichte des fünften Jahrhunderts im theologischen Werdegang von John Henry Newman, in Alois Grillmeier – Heinrich Bacht (Hg.): *Das Konzil von Chalkedon*, Vol. III, *Chalkedon heute*, Echter, Würzburg, 1954, 421–454.

⁸ *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, 40; vö. CHARLES STEPHEN DESSAIN: *John Henry Newman. Anwalt redlichen Glaubens*, i. m. 166.

⁹ NÜSSZAI SZENT GERGELY: *De vita Moysis*, PG 44, 401A. Magyarul: Gergely, Nüssza püspö-

azonban más volt. Meg kellett tanulnia: kereszténynek lenni egyre fáradtságosabb úton levést jelent, annak minden magaslatával és mélypontjával. A felfelé haladás, felemelkedés (*ascensus*) képét felváltja az út (*iter*) képe, a kimerítő, fáradtságos úton viszont vigaszt nyújtanak és hordoznak a világosság pillanatai, amelyek olykor-olykor megadatnak. A megtérés *iter*, egész életünkön át tartó úton levés.¹⁰ Ezért a hit mindig *development*, s éppen így a lélek éretté válása az igazságra, Istenre, aki közelebb van hozzánk, mint mi saját magunkhoz.

Newman a *development* eszméjében saját soha le nem záruló megtérésének személyes tapasztalatát fejtette ki, és ezáltal nemcsak a keresztény doktrína útját, hanem a keresztény élet útját is értelmezte számunkra. Egy nagy tanító jellegzetessége az Egyházban meglátásom szerint az, hogy nemcsak gondolkodásával és beszédével tanít, hanem az életével is, mert benne a gondolkodás és az élet kölcsönösen átjárják és meghatározzák egymást. Ha pedig ez így van, akkor Newman az Egyház nagy tanítói közé tartozik, mert egy időben érinti meg a szívünket és világosítja meg a gondolkodásunkat.

(Tözsér Endre SchP fordítása)

Forrás: Newman belongs to the great teachers of the Church, in PETER JENNINGS (ed.): *Benedict XVI and Cardinal Newman*, Family Publications, Oxford, 2005, 33–35.

kének könyve az erényről, avagy Mózes életéről, in VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.): *A kappadókiai atyák*, Ókeresztény Írók 6., Szent István Társulat, Budapest, 1983, 716–717. (Ford. Vanyó László)

¹⁰ Ágoston belső útjának kiváló leírását találjuk (Afrikába való visszatérésétől püspökké szenteléséig) in PETER BROWN: *Augustinus von Hippo*, St.-Benno, Leipzig, 1972, 126–136, különösképpen: 132; a magyar kiadásban: *Szent Ágoston élete*, Osiris, Budapest, 2003, 170–182, különösképpen: 177. (Ford. Sággy Marianne)